

JINOYAT QONUNI VA AMAL QILISH DOIRASI

Ochilov Ismoil Hayitbek o'g'li

*ADPIMilliy g'oya va ma'naviyat asoslari
huquq ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi.*

Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrasi o'qituvchisi

Ikromov Hayrullo Orifjonovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada jinoyat qonuni haqida va jinoyat kodeksi haqida ham ma'lumotlar keltirilgan. Uni amal qilish doirasi ham keng yoritilib berilgan. Bundan tashqari tarmoqlarga bo'linganligi haqida ham ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Аннотация: В данной статье представлена информация об уголовном законе и Уголовном кодексе. Также широко освещена сфера его реализации. Кроме того, также дана информация о разделении на отрасли.

Annotation: This article provides information about the criminal law and the criminal code. The scope of its implementation is also widely covered. In addition, information about the division into sectors is also given.

Kalit so'zlar: Konstitutsiya, kodeks, jinoyat, huquq, modernizatsiya, hokimiyat, ayb, imperative huquq, xalqaro huquq

Ключевые слова: Конституция, кодекс, преступление, право, модернизация, власть, вина, императивное право, международное право

Keywords: Constitution, code, crime, law, modernization, authority, guilt, imperative law, international law

KIRISH

Jinoyat qonuni haqida o'rganishdan oldin jinoyat nima ekanligini bilib olishimiz kerak. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 14-moddasida keltirilishicha, ushbu kodeks bilan taqiqlangan, aybli ijtimoiy xavfli qilmish (harakat yoki harakatsizlik) jazo qo'llash tahdidi bilan jinoyat deb topiladi.

Bugungi kunda siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy munosabatlarning butun tizimini modernizatsiya qilish, fuqarolik jamiyatini shakllantirish, inson huquq va erkinliklarini himoya qilish, bo'yicha ko'pgina islohotlar, chora-tadbirlar olib borilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi respublikamizning jinoyat tog'risidagi qonun hujjatlarini tashkil etuvchi barcha jinoiy-huquqiy normalarning asosi va yagona shaklidir. Tarkibida jinoiy-huquqiy normalar bo'lgan yangi

qonunchilik hujjatlari qabul qilingan taqdirda, ular majburiy tartibda Jinoyat Kodeksiga kiritilishi kerak va mustaqil ravishda qo'llanilishi mumkin emas.

Jinoyat huquqi - huquq tizimining bir tarmog'i; oliy davlat hokimiyati organi tomonidan o'rnatilgan, qonun bilan qo'riqlanadigan, ijtimoiy munosabatlar uchun xavfli bo'lgan tajovuzlarning jinoyat ekanligi va jazoga loyiqqligini, jazo choralari tayinlash shartlari va tartibini hamda jinoyiy javobgarlikdan va jazodan ozod qilishni belgilaydigan huquqiy me'yorlar yig'indisi. O'zbekiston Respublikasida Jinoyat huquqining asosiy manbai O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va jinoyat qonunidir. Jinoyat huquq jinoyat qonunining amalda tatbiq qilinishidan kelib chiqadigan munosabatlarni o'rganadi, jinoyiy javobgarlik asoslari va tamoyillarini belgilaydi. Jinoyat huquqining vazifalari shaxsni, uning huquq va erkinliklarini, jamiyat va davlat manfaatlarini, mulkni, tabiiy muhitni, tinchlikni, insoniyat xavfsizligini jinoyiy tajovuzlardan qo'riqlash, shuningdek, jinoyatlarning oldini olishdan, fuqarolarni Konstitutsiya va qonunlarga rioya qilish ruhida tarbiyalashdan iborat. Jinoyat huquqi davr talabidan kelib chiqqan holda qonuniylik, fuqarolarning qonun oldidagi tengligi, demokratizm, insonparvarlik, odillik, ayb uchun javobgarlik, javobgarlikning muqarrarligi qoidalariga asoslanadi. Jinoyat huquqi 2 qismdan iborat. Bular: Umumiy qism va Maxsus qism. Umumiy qism Jinoyat huquqining vazifalari va tamoyillarini amalda qo'llanish doirasi, javobgarlikning asoslari, jazo turlari va ularni tayinlash, javobgarlikdan va jazodan ozod qilish, voyaga yetmaganlar javobgarligi va tibbiy yo'sindagi majburlov choralari to'g'risidagi masalalarni o'z ichiga oladi. Umumiy qismda 7 bo'lim 17 bob 96 ta modda bor. Maxsus qism esa alohida jinoyatlar va shu jinoyatlar uchun tayinlanadigan jazolarni o'z ichiga oladi. Maxsus qismda 8 bo'lim 26 bob va 206 ta modda bor.

Jinoyat huquqi fani jinoyat qonunchiligining ijtimoiy vazifalari va ijtimoiy samaradorligini, rivojlanish tamoyillari va muammolarini ham o'rganadi. Jinoyat kodeksining huquqiy negizi sifatida xalqaro huquqning umume'tirof etgan normalari ham o'rin olgan, bu Jinoyat kodeksining 1- moddasida mustahkamlangan. Xalqaro huquqning imperativ-buyruq tusida bo'lgan hamda barcha xalqaro huquq subyektlari, jumladan davlatlar tomonidan e'tirof etilgan qoidalari tan olinishi lozim. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining muqaddimasida xalqaro huquqning umume'tirof etilgan qoidalarining ustuvorligi tan olinadi. Ayni paytda, O'zbekistonda qo'llanishi uchun umume'tirof etilmagan xalqaro shartnomalarning normalari qonunchiligimizga, jumladan Kodeksga tegishli o'zgartish va

qo'shimchalar shaklida kiritilishi lozim. Bu holat shundan kelib chiqadiki, birinchidan, ko'pgina xalqaro shartnomalar (konvensiyalar) faqat ishtirokchi davlatlarning u yoki bu jinoyatlar bilan kurashish niyatiningina bildiradi; ikkinchidan, agar xalqaro shartnoma u yoki bu ijtimoiy xavfli qilmishning belgilarini aniqlagan holda ham, odatda, u tegishli jazoni belgilab bermaydi; uchinchidan, shartnoma jazoni ko'rsatgan holda uning qo'llanish chegaralari va shartlarini ko'rsatmaydi. Natijada, hatto, O'zbekiston Respublikasida ratifikatsiya qilingan xalqaro shartnomalarning qoidalari amaldagi jinoyat qonunchiligiga tegishli o'zgartish va qo'shimchalarni kiritmagan holda amalda qo'llanmaydi

O'zbekiston Respublikasining jinoyat qonunlarini yaxlit tizim sifatida tasavvur etish mumkin, chunki unda aks etgan normalar bir-biri bilan o'zaro aloqador bo'lgan huquqiy institutlardan iborat. Chunonchi, jinoyat qonunlarining to'liq kodifikatsiya qilinishi va yagona manba sifatida Jinoyat kodeksiga to'planishi ushbu fikrning yorqin dalilidir. Jinoyat qonunining ma'lum qoidalar asosida tizimlanishi nafaqat uning tarkibiy qismlarini to'g'ri aniqlash, bevosita huquqni qo'llash jarayonida ularning o'zaro bog'liqligini belgilash, balki qonun ijodkorligi faoliyatida xato va kamchiliklarga yo'l qo'ymaslik imkoniyatini beradi. Qonun chiqaruvchi zarur hollarda yangi jinoyat qonunlarini qabul qilish orqali Jinoyat kodeksining amaldagi moddalariga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritadi yoki Jinoyat kodeksiga kiritilishi lozim bo'lgan moddalarni ishlab chiqadi. Darhaqiqat, ta'kidlash joizki, bunda jinoyat qonunlarining tizimini hisobga olish nafaqat qonunchilik texnikasi va qonunning tarkibiy tuzilishiga rioya qilish nuqtai nazaridan, balki o'zaro muvofiqlik, uyg'unlik va mantiq qoidalarga amal qilish nuqtai nazaridan ham muhimdir. Jinoyat kodeksi maxsus tuzilishga ega bo'lib, u qonun chiqaruv- chining irodasi aks etgan texnik qoidalarga bo'ysunuvchi shakldan iborat. Tarkibi jihatidan Jinoyat kodeksini ikki: Umumiy va Maxsus qismdan iborat. Qonunning ushbu qismlari o'zaro aloqador birlikni tashkil qilishiga qaramay, ulardagi moddalar ma'no-mazmuniga ko'ra bir-biridan jiddiy farq qiladi. Binobarin, kodeksning Umumiy qismida umumiy qoidalar, kodeksning prinsip va vazifalari, jinoyat qonunining amal qilish doirasi, javobgarlik va jazo asoslari, ularni tayinlashning qonun-qoidalari, qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holatlar, voyaga yetmaganlarning javobgarligi hamda ularga jazo tayinlash xususiyatlari, shuningdek, jinoyat qonunlariga taalluqli boshqa qoidalar o'z aksini topgan. Maxsus qismda esa jinoyat deb topilgan aniq ijtimoiy xavfli qilmishlar (harakat yoki harakatsizlik) hamda ularni sodir etishda aybdor bo'lgan shaxslarga nisbatan tayinlanishi mumkin bo'lgan aniq jazo choralari belgilangan. Umumiy va Maxsus qismlar bir-biri bilan uzviy bog'liq. Chunonchi, Maxsus qismdagi aniq

jinoyatlar turlari bo'lmaganida, Umumiy qismning moddalari o'z mazmun va ahamiyatini yo'qotgan bo'lar edi, shuningdek, Maxsus qismning moddalarini ham Umumiy qismning asosiy qoidalarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Jinoyat kodeksining Umumiy qismi yettita bo'lim va o'n yetti bobdan iborat, bo'limlari alohida boblarga bo'lingan bo'lib, ularda huquqning ushbu sohasi institutlarini tartibga soluvchi normalar mujassamlashgan: Jinoyat kodeksining Maxsus qismi ham alohida bo'lim va boblarga bo'lingan bo'lib, u ma'lum bir turga mansublik alomati bo'yicha tartibga solingan. Chunonchi, boblarda taqiqlovchi xususiyatga ega normalar mujassamlashgan bo'lib, ular jinoyat qonuni muhofaza qiladigan ijtimoiy munosabatlarga tajovuz qiluvchi ijtimoiy xavfli qilmishlarni nazarda tutadi. Ushbu ijtimoiy munosabatlar, siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy mohiyatiga ko'ra, turdosh bo'lganligi sababli, davlat yoki jamiyat hayotining aniq bir sohasidagina namoyon bo'ladi. Har bir bobda bir turga mansub munosabatlarning tarkibiy qismidan iborat muayyan ijtimoiy munosabatga zarar yetkazadigan hamma jinoyatlarning to'liq ro'yxati keltirilgan. Hammasi bo'lib Maxsus qism yettita bo'lim, yigirma to'rtta bobdan iborat

Jinoyat kodeksi «Atamalarning huquqiy ma'nosi» deb atalgan sakkizinchi bo'lim bilan yakunlanib, unda jinoyat qonunida uchraydigan ba'zi atamalarning huquqiy ma'nosiga izoh beriladi. Umumiy va Maxsus qismlarda jinoyat qonuniga oid barcha normalar alohida qoidalar – moddalarga ajratilgan bo'lib, ular maxsus ketma- ketlikka ega. Kodeksning sakkizinchi bo'limi bundan mustasno bo'lib, unda Kodeksda uchraydigan ba'zi huquqiy tushuncha va atamalargagina izoh beriladi. Biroq, ular modda shaklida berilmagan bo'lsa-da, mohiyatan alohida modda hisoblanadi. Bunday texnik uslub huquq- tartibot organlari va bunday vakolati bo'lmagan boshqa organlarning qonunni tor yoki keng doirada talqin qilishiga yo'l qo'ymaslik shartidan kelib chiqqan. Binobarin, ushbu bo'limdagi atamalar va tushunchalarga berilgan sharhlar rasmiy va umummajburiy hisoblanadi. Umumiy va Maxsus qismning ko'pchilik moddalari alohida qism yoki bandlarga, ya'ni moddaning har bir qismi alohida abzasga ajratiladi. Bandlardan iborat moddalar harfiy ishoratga ega. Bunday ichki tartib jinoyat qonunini qo'llash hamda unga murojaat etishda nafaqat u yoki bu moddaning tartib raqamini, balki unga tegishli qism yoki bandni aniq ko'rsatish zaruratidan kelib chiqadi.

Jinoyat qonuni, mamlakatdagi jinoyatlarni belgilovchi va ularni sodir etgan shaxslar uchun jazolarni belgilovchi normativ-huquqiy hujjatlardan iborat. Ushbu qonun, jinoyatni aniqlash, jinoyatchilikni himoya qilish maqsadida yaratiladi.

Jinoyat kodeksining Umumiy qismidagi ba'zi moddalar umumiy xususiyatga ega ekanligi sababli, ularni umumiy moddalar deb atash maqsadga muvofiqdir. Chunonchi, umumiy moddalar Maxsus qismning ma'lum moddalarini qo'llashda, umuman olganda, qonun ishlab chiqish jarayonida bevosita amal qilinishi lozim bo'lgan umumiy qoidalar va prinsiplardan iborat. Jinoyat kodeksining Umumiy qismdagi moddalar, asosan, deklarativ xususiyatga ega bo'lsa-da, huquqni qo'llash amaliyotida sodir etilgan jinoyatga aniq huquqiy baho bera olish xususiyatiga ega bo'lganligi sababli qonunda muhim o'rin egallaydi. Maxsus qismdagi moddalarda ko'zda tutilgan jinoyat turlari hamda ushbu jinoyatni sodir etgan shaxsga nisbatan qo'llanishi mumkin bo'lgan jazo choralari nazarda tutilganligi sababli, ular turdosh moddalar deb ataladi. Turdosh moddalar ikkita element – dispozitsiya va sanksiyadan iborat. Dispozitsiya deganda, jinoyatning muayyan alomati nazarda tutilgan qism tushuniladi. Dispozitsiya jinoyat huquqiga oid normaning taqiqlovchi yoki tayinlovchi qismi bo'lib, u mazkur turdagi jinoyatlar va ularning alomatlarini ko'rsatib beradi. Chunonchi, jinoyat huquqi nazariyasida dispozitsiyaning beshta turi ajratiladi. Ular: oddiy, ta'riflovchi, blanket, havolaki va murakkab (aralash) dispozitsiyalardan iborat. Oddiy dispozitsiyada jinoiy qilmish alomatlari ko'rsatilmagan, u umumiste'moldagi atama yoki umumiy ma'noga ega bo'lgan so'z birikmasi bilan ataladi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, jinoyat qonuni bu jamiyatdagi, davlatdagi turli xil sodir bo'ladigan jinoyatlarni belgilab beruvchi hamda ularni oldini oluvchi normativ- huquqiy hujjatlardan iborat. Jinoyat qonuning asosiy qoidalari sifatida quyidagilarni olishimiz mumkin.

1. Jinoyatni aniqlash: Jinoyatlar odatda 3 ta asosiy mezon bo'yicha tasniflanadi:
 - o'ziga xoslik (masalan, o'g'irlik, qotillik)
 - jinoyatchilik darajasi (yengil, o'rta, og'ir)
 - jinoyatning oqibatlari (jismoniy zarar yetkazish yoki moliyaviy yo'qotish)
2. Amal qilish doirasi: jinoyat qonuni bir qancha jihatda belgilangan.
3. Jazo tizimi: Jinoyat qonuni jazolarni belgilaydi. Jazo yengilroq (jarima) va og'irroq (qamoq) bo'lishi mumkin.
4. Himoya kafolatlari: Har bir shaxsning huquqlari himoyalangan bo'lishi zarur. Bu yerda sud davlati yollash huquqi, sud qarorlariga shikoyat qilish huquqi kabi kafolatlar mavjud.

Jinoyat qonuni har bir mamlakatda o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishi bilan birga, asosiy maqsadi jamiyat xavfsizligini ta'minlash va odamlarning huquqlarini

himoya qilishdir. U samarali ishlashi uchun aholiga uning qoidalari haqida ma'lumot berish muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi.
3. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi.
4. <http://ziyo.uz>
5. <https://kun.uz>
6. <https://lex.uz>
7. <https://parliament.gov.uz>